

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

КОВАЛЕВСЬКА А. В.

кандидат економічних наук

ПОСПЕЛОВ О. В.

кандидат економічних наук

Харків

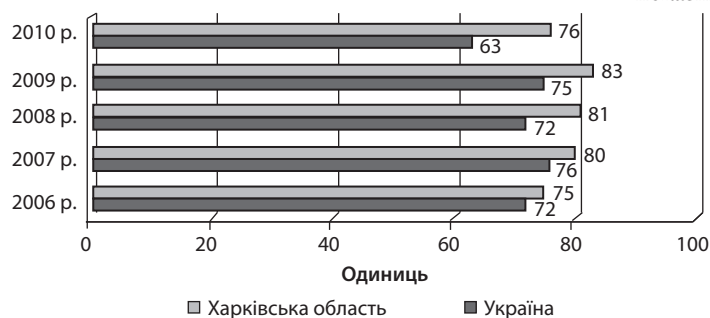
Розвиток підприємницької діяльності малих підприємств – один з пріоритетних напрямків в економічній політиці країни і будь-якого її регіону, що зумовлено впливом малого бізнесу на регіональний розвиток, а саме: сприяння підвищенню рівня зайнятості та скорочення безробіття; зростання податкових надходжень до обласного бюджету; підвищення рівня гнучкості регіональних ринків за рахунок найбільшої гнучкості малого бізнесу у задоволенні різноманітних потреб споживачів; виявлення і заповнення вільних ринкових ніш, розробка і впровадження нового асортименту продукції і послуг, що користуються попитом (малі підприємства швидше реагують на зміни ринкової кон'юнктури); здійснення найбільш технологічно ускладнених і ресурсозатратних виробничих операцій великих промислових підприємств, кооперуючись з ними на засадах підяду чи субпідяду; створення умов для об'єктивної інтеграції (малі підприємства як постачальники сировини та матеріалів для великих підприємств); стимулювання конкурентного середовища на регіональних ринках, послаблення монопольних тенденцій.

Загальновідомим є факт, що розвинені країни мають в структурі випуску та створеної доданої вартості достатньо велику частку малих підприємств. Протягом останнього десятиліття одним із основних завдань трансформації вітчизняної економіки є досягнення аналогічних високих показників. Однак зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі (і в першу чергу в макросередовищі) не завжди позитивно впливають на діяльність малих суб'єктів господарювання. Визначення тенденцій розвитку малих підприємств України та окремих регіонів, усвідомлення їхніх конкурентних переваг та проблем розвитку має стати основою оновленої економічної політики нашої країни.

Метою даної статті є аналіз стану розвитку малого підприємництва на прикладі Харківської області, виявлення позитивних і негативних тенденцій та змін, визначення та усвідомлення факторів, які спричиняють гальмування розвитку малого підприємництва в регіоні, пошук пріоритетних шляхів і напрямків розвитку малого підприємництва на рівні регіону.

Визначаючи тенденції розвитку малих підприємств у регіоні, перш за все, проведемо аналіз зміни кількості суб'єктів ЄДРПОУ, що зареєстровані в відповідних статистичних органах. За даними Головного управління статистики у Харківській області стан малого підприємництва Харківської області характеризується нерівномірною динамікою кількості малих підприємств за останні п'ять років. Кількість малих підприємств Харківського регіону й середньоукраїнського показника представлено на *рис. 1* [1].

Проаналізувавши дані діаграми на *рис. 1*, доходимо висновку, що кількість малих підприємств Харківської області перевищують середній показник країни протягом 2006 – 2010 р. За аналізований період цей показник мав тенденцію до зростання в 2006 – 2009 рр., але в 2010 р. кількість підприємств малого бізнесу на 10 тис. осіб наявного населення зменшилася на 7 одиниць. Відзначимо, що зменшення кількості малих підприємств відбулося на фоні постійного зменшення кількості насе-

Рис. 1. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України й Харківської області (2006 – 2010 рр.)

лення Харківського регіону. Якщо з 2004 р. кількість населення постійно скорочувалася, але при цьому кількість малих підприємств навпаки зростала, то в 2010 р. при скороченні кількості населення відбулося і зменшення кількості малих суб'єктів ЄДРПОУ на 10 тис. осіб. Одним із ключових факторів, що обумовив дану негативну тенденцію, слід визнати очікування прийняття, а потім і прийняття нового Податкового кодексу України. Лише очікування нових змін призвело до зменшення кількості зареєстрованих підприємств.

За даними статистичної звітності проведемо аналіз підприємницької активності регіонів України станом на 2010 р. (рис. 2).

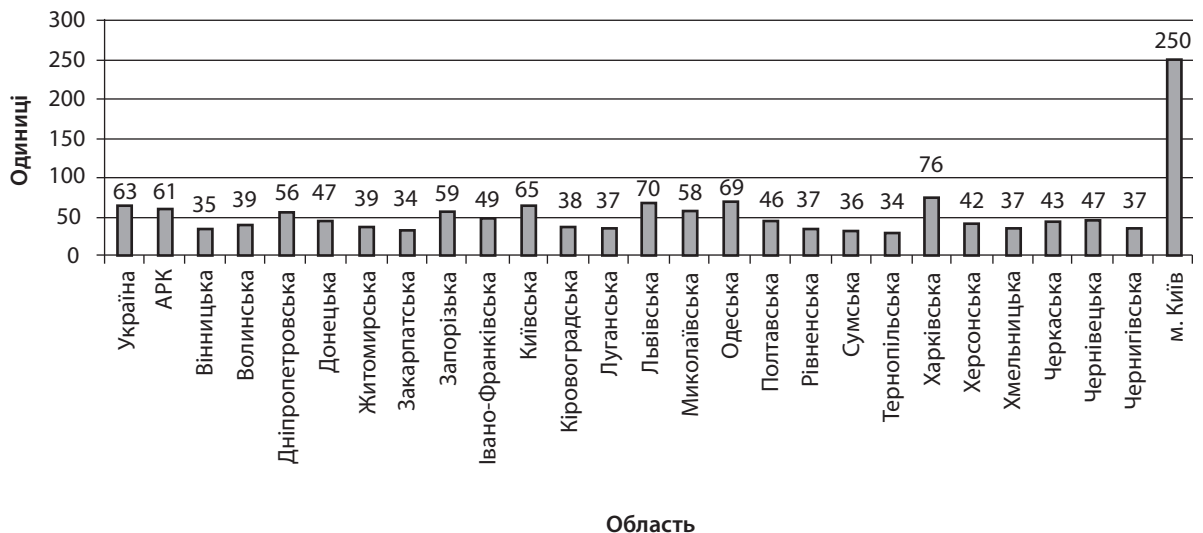

Рис. 2. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в регіонах України в 2010 р.

За наведеними даними Харківський регіон за кількістю малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в 2010 р. посідає друге місце після Києва, третє й четверте місце належить Львівському і Одеському регіонам (70 й 69 підприємств відповідно). Друге місце Харківського регіону за кількістю малих підприємств залишається протягом тривалого періоду часу. Це зумовлено специфікою місця розташування регіону, близькістю до державного кордону, великою кількістю підприємств, що займаються посередництвом і торгівельною діяльністю. Можна стверджувати, що в інших регіонах України стан справ за показником кількості малих підприємств є ще гіршим. Лише в трьох областях спостерігається перевищення кількості малих підприємств на 10 тис. населення над середньо українським показником.

У той же час слід визнати, що не чисельність малих підприємств, а їх результативність справляє суттєвий вплив на стан економічної та соціальної сфери в країні та регіоні. Одним із важливих показників ми вважаємо кількість зайнятих і найманих працівників і динаміку їхньої зміни, що впливає на рівень безробіття в регіональному розрізі. Динаміка показників зайнятих й найманих працівників на малих підприємствах Харківської області й України надано на рис. 3 [1].

Згідно з рис. 3 можна стверджувати, що на протязі стабільним загальноукраїнським показникам кількості зайнятих та найманих працівників у 2006 – 2008 рр. в Хар-

ківському регіоні вони скорочуються. У 2009 р. спостерігається різке скорочення зайнятих працівників на малих підприємствах України в порівнянні з 2008 р. майже на 4%. Аналогічні тенденції відбуваються і на малих підприємствах Харківщини – кількість зайнятих працівників у 2009 р. є меншою на 4,4% до значення 2008 р.

Отже, в Україні відповідно до зменшення кількості малих підприємств зменшувалася чисельність найманих на них працівників – на 328,9 тис. осіб у 2010 р. порівняно з 2006 р. (25,5% від загальної кількості найманих працівників). Аналогічна ситуація спостерігається щодо Харківської області – чисельність найманих працівників з 2006 р. зменшилася на 11,1% і становила в 2010 р.

129,5 тис. осіб (28% від загальної кількості найманих працівників).

Щодо рейтингу регіону за кількістю найманих працівників на малих підприємствах станом на 2010 р., то він наведений на рис. 4.

Отже, за чисельністю найманих працівників на малих підприємствах після Києва в аналізованому 2010 р. друге місце належить Донецькій області, Дніпропетровська область посідає третє місце, а Харківська – четверте (рис. 4) [1]. Доходимо висновку, що в Харківському регіоні малі підприємства забезпечують в більшому ступені самозайнятість населення, а не створюють додаткові робочі місця для інших працівників. Власники малих підприємств віддають перевагу індивідуальній праці, а не несенню відповідальності за працю найманих працівників і за їхнє утримання. У середньому на одному підприємстві малого бізнесу Харківського регіону протягом 2006 – 2010 рр. зайнято 6 осіб; вищий аналізований показник (7-8 осіб) мають переважно західні регіони України – Хмельницький, Тернопільський, Рівненський, Волинський а також Житомирський регіон.

На рис. 5 представлено розміри середньомісячної заробітної плати малих, середніх і великих підприємств Харківської області в 2010 р.

Таким чином, найнижчий рівень заробітної плати мають малі підприємства Харківщини: на 56,1% нижчий за розмір заробітної плати на великих підприємствах

і на 37,4% – на середніх [1]. Відзначимо, що структура операційних витрат малих підприємств, а саме: незначна питома вага оплати праці та соціальних податків у загальній сумі витрат, забезпечують їм певні конкурентні переваги перед великими підприємствами. У той же час, реальна заробітна платня працівника малого підприємства офіційно дорівнює за розміром мінімальної заробітній платні, встановленій по Україні.

За наданою на рис. 6 інформацією частка малих підприємств у структурі підприємств Харківського регіону найбільша й на відміну від середніх і великих має стійку тенденцію до зростання.

Динаміку обсягу реалізованої продукції малих підприємств Харківської області за 2006 – 2010 рр. подано на рис. 7 [1].

Як демонструє надана діаграма, обсяг реалізованої продукції малих підприємств Харківського регіону

за аналізований період зростав протягом 2006 – 2008 рр., у 2009 р. даний показник зменшився, але в 2010 р. почав зростати й наблизився до рівня 2008 р.

У відсотковому вираженні динаміку частки реалізованої продукції малих підприємств у загальному обсязі Харківської області за 2006 – 2010 рр. представлено графіком на рис. 8.

Обсяг реалізованої продукції малих підприємств Харківської області в 2010 р. складала 19,1% загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг); середніх – 46%, частка великих підприємств в даному показнику – 34,9% [1].

Аналіз структури обсягів реалізованої продукції малих підприємств за видами економічної діяльності свідчить, що найбільшу частку в загальних обсягах реалізації Харківського регіону займає торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку й складає 57,1%, що однак менше за показник

2006 р. на 6,5%; друге місце посідає продукція промисловості 15,1% у 2009 р., що більше за частку в 2006 р. на 2,3 відсоткових пункти; на третьому місці – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям з часткою 10,7%, яка перевищує показник 2006 р. на 3,5%. Частка будівництва в загальних обсягах реалізації Харківського регіону в 2009 р. відносно 2006 р. зменшилася на 0,6% й становить 6,8%. Сільське господарство, мисливство, лісове господарство мають в 2009 р. 4,1%, що більше за показник 2006 р. (1,5%). Незначною мірою зросли частки діяльності транспорту та зв'язку, готелів і ресторанів й мають на 2009 р.

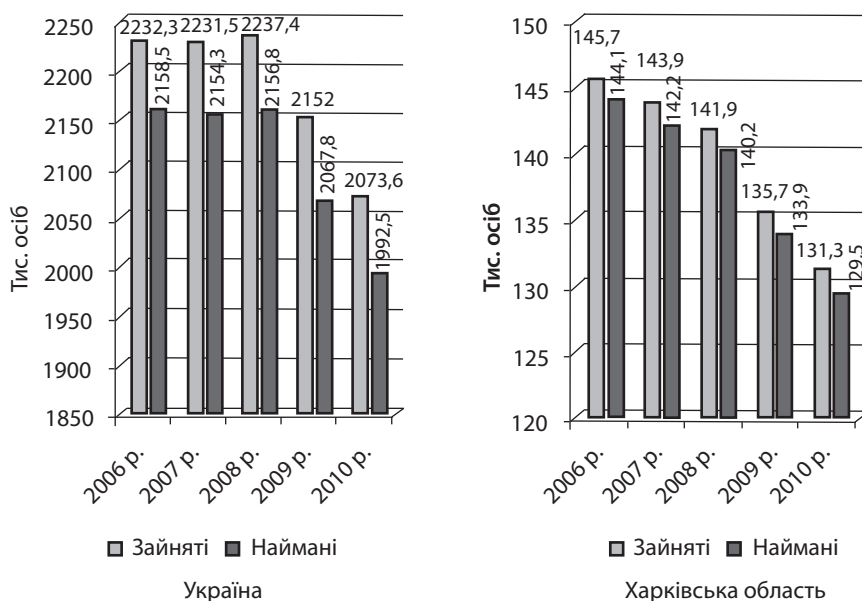

Рис. 3. Кількість зайнятих і з них найманих працівників в Україні й Харківській області (2006 – 2010 рр.)

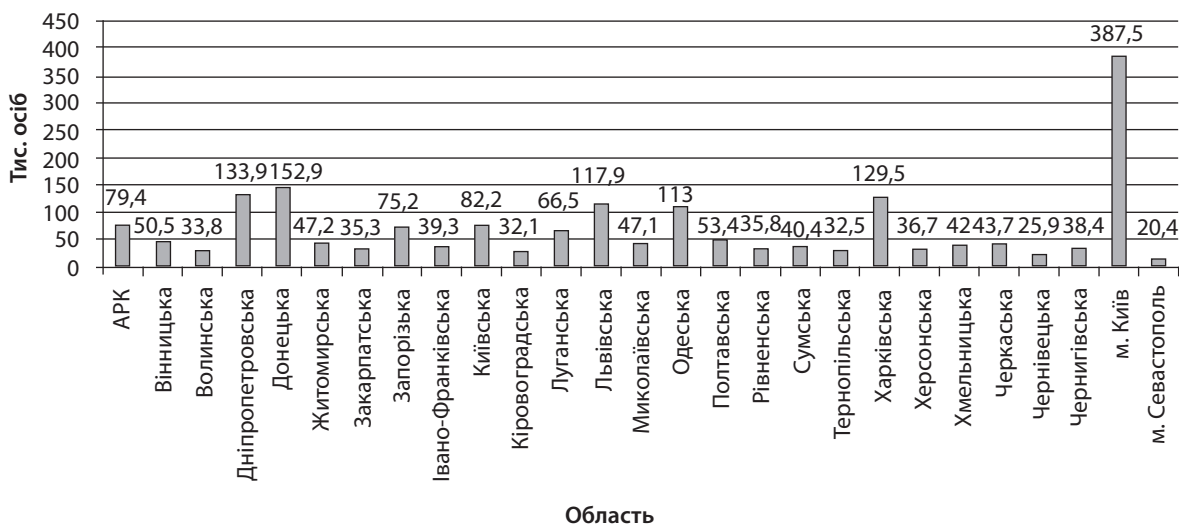

Рис. 4. Чисельність найманих працівників (штатні та позаштатні працівники) на малих підприємствах регіонів України в 2010 р.

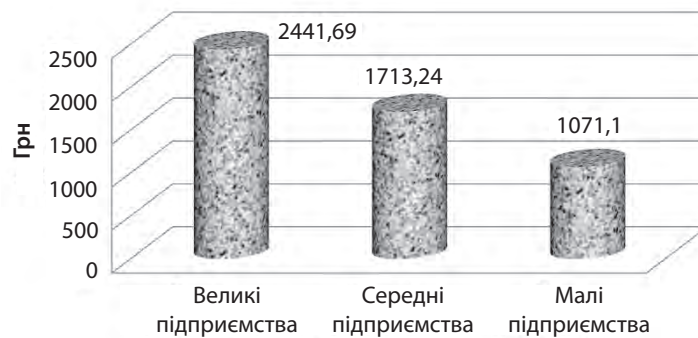

Рис. 5. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників підприємств – суб'єктів господарювання за розмірами у 2010 р. (Харківська область)

Рис. 6. Частка великих, середніх і малих підприємств Харківської області

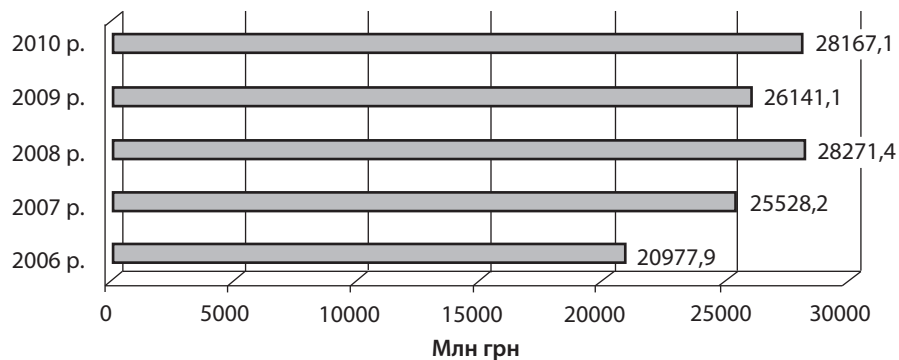

Рис. 7. Динаміка обсягу реалізованої продукції малих підприємств Харківської області

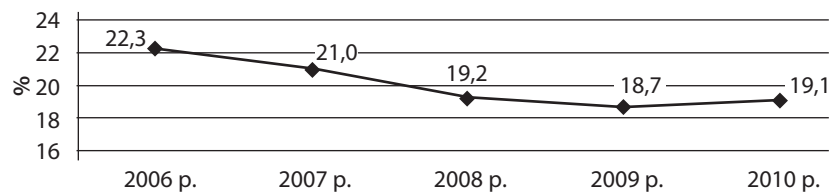

Рис. 8. Динаміка частки реалізованої продукції малих підприємств Харківської області (2006 – 2010 рр.)

1,9% і 0,6% відповідно; майже незмінною протягом чотирьох років залишається частка надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту – 0,7% [1].

Фінансова діяльність малих підприємств в Харківській області є низькоефективною, що відображено на рис. 9.

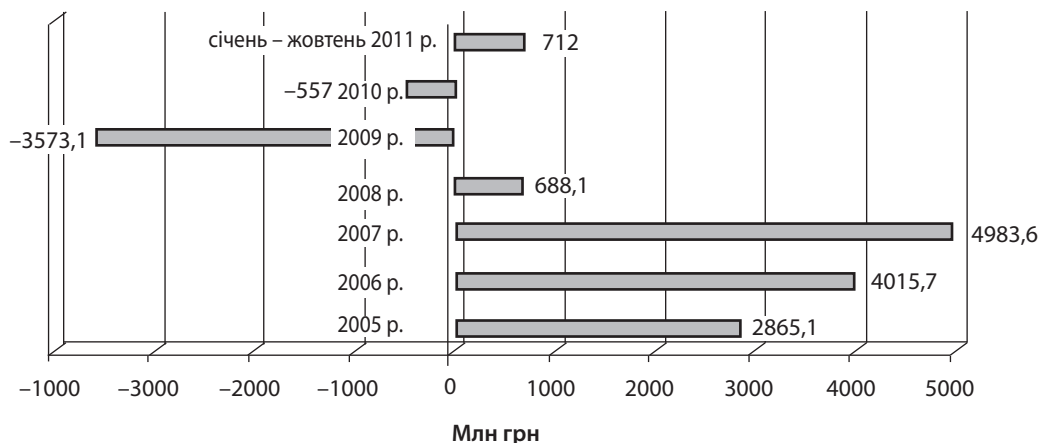
Отже, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування за 2009 – 2010 рр. є від'ємний, хоча збитки в 2010 р. скоротилися на 84,4%, і за десять місяців 2011 р. спостерігається значне зростання даного показника, що є позитивною тенденцією.

Аналіз фінансової діяльності підприємств малого бізнесу показав, що зростає частка збиткових підпри-

емств: якщо в 2005 р. підприємства, які одержали збиток, склали 39,2% від загальної кількості малих підприємств, то в 2010 р. їхня частка – 42,8%. Беззбитково в 2010 р. працювали малі підприємства таких галузей: сільське господарство, мисливство, лісове господарство; торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; оптова торгівля, посередництво в оптовій торгівлі; фінансова діяльність; освіта [1].

датково надано 30,7 тис. грн для забезпечення його діяльності та 550 тис. грн для мікrokредитування [6].

Також зазначимо, що в 2006 р. при Харківському міському голові було створено Координаційну раду з питань розвитку підприємництва, зовнішньоекономічної діяльності та залучення інвестицій, яка є постійно діючим органом з аналізу ситуації та регуляторного впливу у процесі здійснення міської політики у сфері

Рис. 9. Фінансові результати від звичайної діяльності малих підприємств Харківського регіону до оподаткування (2005 – 2011 рр.)

ВИСНОВКИ

Результати проведеного в даній роботі аналізу діяльності підприємств малого бізнесу Харківського регіону невтішні: зменшується кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, відповідно скорочується чисельність зайнятих і найманих працівників на малих підприємствах; зменшився обсяг реалізованої продукції; зростає частка збиткових підприємств; підприємства малого бізнесу мають найнижчий рівень заробітної плати; від'ємним є показник фінансових результатів від звичайної діяльності малих підприємств.

Відмітимо й позитивні моменти в розвитку малого підприємництва Харківщини: незначне зростання обсягу реалізованої продукції в 2010 р.; стійка тенденція до збільшення кількості малих підприємств; дані за 10 місяців 2011 р. засвідчили зростання показника фінансових результатів від звичайної діяльності до 712 млн грн.

Важливе значення для розширення діяльності малого підприємництва має фінансово-кредитна підтримка цього сектора економіки. У грудні 2011 р. Харківська обласна рада затвердила Програму сприяння розвитку малого підприємництва в місті Харкові на 2012 – 2015 рр., яка спрямована створення умов, необхідних для стабільної й ефективної діяльності підприємств малого бізнесу [2].

Одним з основних виконавців Програми є Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва (структурний підрозділ Харківської облдержадміністрації). У 2010 р. на 2011 р. для забезпечення діяльності Фонду, з метою обслуговування та виконання заходів підтримки розвитку малого підприємництва в Харківській області, з обласного бюджету було виділено 300 тис. грн; для мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва за рахунок повернення раніше наданих кредитів з обласного бюджету було виділено 119,3 тис. грн; Фонду було до-

підтримки розвитку підприємництва в умовах проведення економічних реформ. Основними напрямками діяльності Ради є поліпшення відповідних умов для ефективної діяльності промислових підприємств і залучення їх до реалізації муніципальних замовлень, а також сприяння залученню іноземних інвестицій в промисловий сектор міста [8].

Розвиток сектора малого бізнесу потребує підвищення рівня інноваційності промислового виробництва та забезпечення стабільності господарської діяльності і реструктуризації промислових підприємств на підґрунті таких форм господарської інтеграції, як промислові бізнес-інкубатори та інноваційно-технологічні центри.

На території Харківської області діє Науково-технологічний комплекс «Інститут монокристалів» НАН України, що об'єднав у своєму складі декілька дослідних і виробничих академічних установ, сьогодні є одним з найпотужніших наукових центрів України. Основні напрямки досліджень вчених комплексу пов'язані з розробкою та вивченням функціональних або так званих «інтелектуальних» матеріалів. Відмітною рисою комплексу є закінчений цикл наукових розробок – від ідеї, через дослідження та розробку до впровадження у виробництво.

У зв'язку із зазначеним слід відмітити проект Української Асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів «Формування інформаційно-комунікаційного середовища ефективного розвитку бізнес-інкубування в Україні (UBICA – ICT)» та «Створення інформаційно-комунікаційної підприємницької мережі для розвитку бізнес-інкубування в Харківському регіоні (Харків-ICT)», у рамках якого створено віртуальний бізнес-інкубатор. Проект здійснює Центр розвитку малого бізнесу «Харківські Технології» [7].

Діяльність інноваційного або технологічного бізнес-інкубатору, який функціонує при Центрі «Харківські технології», спрямована на всебічну підтримку молодих, нещодавно створених малих і середніх фірм, які працюють в науково-технологічній сфері й займаються комерційною реалізацією завершених науково-дослідницьких розробок. Допомога підприємствам полягає в такому: надання на конкурсній основі приміщень у бізнес-інкубаторі, які обладнано офісною технікою; забезпечення консультаціями й тренінгами з інноваційного менеджменту й маркетингу, фінансової діяльності, трансферу технологій тощо; допомога в отриманні інвестицій і кредитів, пошуку партнерів і ін. Одна з найважливіших програм Центру «Харківські технології» – сприяння розвитку вітчизняних науково-технологічних парків, відтак він є співзасновником і учасником Технопарку «ІМК».

У той же час дослідження розвитку малого підприємництва в Харківській області виявило і негативні тенденції. Таким чином, подальшого дослідження потребує питання визначення найсуттєвіших перешкод розвитку малих підприємств, а також обґрунтування пріоритетних засобів щодо його забезпечення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.kharkov.ukrtel.net>
2. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/>
3. **Єпіфанова І. М.** Основні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні / І. М. Єпіфанова, О. А. Маковецька // Труды Одесского политехнического университета.– 2009.– № 1.– С. 211 – 215.
4. **Кужель А.** Роль малого бізнесу в регіональному соціально-економічному розвитку.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.academia.org.ua>
5. Офіційна веб-сторінка Національного інституту стратегічних досліджень.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://niss.lviv.ua>
6. Офіційний веб-сайт Харківського регіонального фонду підтримки підприємництва.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.kharkiv.biz.ua/>
7. Сайт Центру розвитку малого бізнесу «Харківські технології».– [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.kt.kharkov.ua/>
8. Сайт Єдиного дозвільного центру.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://dozvil.kh.ua/viddil_rozvitku_pidpriemnitstva_harkivskoi_miskoi_radi.htm